

Maslina LJUBIČIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

O HRVATSKOJ LEKSIČKOJ KOMPONENTI U MIOTTOVU »VOCABOLARIO DEL DIALETTO VENETO—DALMATA«

U članku se obrađuju hrvatske posuđenice koje su uvrštene u *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata* Luigia Miotta (Trst 1984. i 1991). Neujednačena ortografska, fonološka i morfološka adaptacija otkrivaju nam da te riječi često nisu čvrsto uklopljene u dalmatinsko mletačko narječje. Upućuje se na natuknice u kojima autor Rječnika nije prepoznao kroatizme.

0.1. *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata* jest rječnik mletačkoga narječja koje se govorilo u Dalmaciji u posljednja dva stoljeća. Valja naglasiti da autor Luigi Miotto po struci nije lingvist, ali nastoji čestito bilježiti hrvatske posuđenice u spomenutom talijanskom dijalektu.¹ Dakako, ima ih znatno manje nego mletačkih posuđenica u hrvatskom narječju Dalmacije. No, upravo riječi preuzete iz kulturno podređena hrvatskoga jezika svjedoče o nezaustavljivoj osmozi dvaju jezika na području Dalmacije, gdje su Talijani i Hrvati stoljećima živjeli u bliskom dodiru, te su počesto govorili oba jezika — talijanski i hrvatski, odnosno dalmatinsko mletačko i hrvatsko narječje. Spomenimo da je taj rječnik osebujan jer — kao što kaže autor u predgovoru — »supera una finalità meramente filologica, per farsi registrazione, oltre che linguistica, anche sentimentale«. Naime, Luigi Miotto, rodom Dalmatinac, s ljubavlju se latio pera da sabere i sredi »un patrimonio di lingua e di costume, che il tempo sta già insidiando« (ib.). Stoga nas ne smije iznenaditi što uz natuknice koje su vezane za kulturne i civilizacijske odlike Dalmacije nalazimo citate u kojima se opisuju vjerovanja, običaji, kuharski recepti, fizičke i psihičke osobine ljudi, kao i poslovice i pjesmice (npr. uz leme *còlo, gùsla, dònà, boncùlovich, broèto, baiamontìni* itd.).²

¹ Prethodni leksikografi nisu uvijek tako postupali. Usp. Telečan, 1981, bilj. 8.

² O tome usp. Ljubičić, 1991.

1.0. Autor Rječnika u tumaču kratica navodi kako označava posuđenice iz talijanskog u hrvatski i obratno. Na hrvatski kao jezik primatelj upućuju kratice *n. l. c.* — *nella lingua croata, quale prestito linguistico italiano*, i *n. c. c.* — *nel dialetto croato ciacavo (čakavo) parlato in Dalmazia, segnatamente nell'area delle città di Spalato e di Zara, quale prestito linguistico italiano*. Na hrvatski kao jezik davatelj upućuju kratice *d. l. c.* — *dalla lingua croata, quale prestito linguistico croato* i *d. c. d.* — *dal dialetto croato ciacavo (čakavo) parlato in Dalmazia, segnatamente nell'area delle città di Spalato e di Zara, quale prestito linguistico croato*. Tražimo li hrvatsku leksičku komponentu u *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*, zanimat će nas upravo ovaj drugi tip posuđenica, koje su u mletački prodrle iz hrvatskoga književnoga jezika (*d. l. c.*) ili narječja (*d. c. d.*).

1.1. Hrvatski leksički elementi koji su prihvaćeni u dalmatinsko mletačko narječje u pravilu su preuzeti iz hrvatskoga dijalekta (ili dijalekata) Dalmacije. No, kao što znamo, vrlo često riječ glasi jednako u dijalektu i književnom jeziku. U takvim slučajevima Miotto bilježi model³ iz hrvatskoga književnoga jezika (*d. l. c.*) — primjerice, uz natuknice *chila* 'ernia', *cucaviza* 'vile', *blitua* 'bietola', *glava* 'testa', *lisiza* 'astuto, furbo', *màrva* 'gentaglia, plebaglia'. Autor Rječnika na taj način ostavlja oznaku *d. c. d.* za slučajeve kad je posuđenica morala biti preuzeta iz dijalekta, jer u tom obliku ne postoji u književnom jeziku.

1.1.1. Ipak, u Rječniku katkad dolazi do brkanja naznaka *l. c.* (*lingua croata*) i *c. d.* (*dialetto croato*) baš zbog toga što su mnoge riječi istovjetne u hrvatskom književnom jeziku i dijalektu. Tako Miotto navodi da je hrvatska posuđenica *bòrati* preuzeta iz jezika (*d. l. c.*) dok bi *bògati* i *bògami* bili dijalektizmi (*d. c. d.*). Kao što je poznato, sva tri termina postoje i u hrvatskom književnom jeziku i u narječju. *Šepav* i *zima* također nisu ograničeni samo na dijalekt, pa u mletačkom *sèpavo* ('persona malandata fisicamente') i *zìma* ('freddo pungente') nisu posuđenice *d. c. d.*, kao što je zabilježeno u rječniku, već *d. l. c.* Isto važi i za brojne druge imenice, poput *pluća* (*plùcia* 'polmone degli animali macellati'), *muka* (*mùca* 'affanno, tormento', 'persona pesante e insopportabile'), *ploča* (*plòcia* 'pietra piatta', 'pezzo di terracotta'), *žaba* (*zàba* 'rana', 'donna priva d'avvenenza'), *nakaza* (*nàcaza* 'cattivo, crudele, carogna') ili za naš hungarizam *palačinka* (*palacìnca* 'omeletta, frittella ripiena'). Spomenimo usput i da je pod natuknicom *bòza* ('bottiglia di vetro comune') hrvatski talijanizam *boca* pogrešno označen kao posuđenica u hrvatskom narječju (*n. c. d.*), a znamo da je prihvaćena i u hrvatskom književnom jeziku (dakle, *n. l. c.*). I naš turcizam *kesa*, koji je preuzet u mletački (*chèsa* 'borsa di denaro') nije u hrvatskom samo

³ Filipović (1986, § 2.5.3) preuzima od Haugena razlikovanje triju stupnjeva integracije posuđenih leksičkih elemenata: 1. strana riječ (engl. *foreign word*) ili model,

2. tuđica (*foreign loan*) ili kompromisna replika (*compromise replica*),

3. posuđenica (*loanword*) ili replika (*replica*).

dijalektalan, nego i književni termin, upravo kao i *kaiš* (*càis* ‘cinghia’, ‘cintura di cuoio’), koji je u Rječniku također popraćen oznakom *d. c. d.*

1.1.2. Obratno, u tumačenju riječi *chermèi* (‘cisper degli occhi’) zapisano je *d. l. c. krmelj*, dok spomenuti talijanizirani oblik pluralnoga značenja upućuje na dijalektalni plural *krmeji*, a ne na književni *krmelji*. I uz riječ *spavàda* ‘dormita’ stoji *d. l. c. spavat*, a takav glagolski infinitiv (na *-at*, a ne na *-ati*) očito je iz dijalekta.⁴ Naime, treba imati na umu da se katkad dijalektalni oblik manje ili više razlikuje od književnoga. Dakako, razlike u gramatičkim morfemima u pravilu se ne reflektiraju na posuđenicama, te se i uz spomenutu izvedenicu *spavada* moglo napisati infinitiv *spavati*.

1.1.3. U hrvatskom književnom jeziku česti su turcizmi koji počinju konsonantom /h/, koji se u dijalektu gubi (*hajduk* – *ajduk*). Takve posuđenice Miotto ne označuje dosljedno. Primjerice, premda bilježi da su *aidùco* i *àrambas* preuzeti iz hrvatskoga dijalekta, autor je kao model zapisao *hajduk*, *harambaša*. Umjesto toga, uz oznaku *d. c. d.* trebalo je zabilježiti *ajduk*, *arambaša*. S druge strane, leme *angiàro* i *arambašici* autor je označio kao posuđenice iz hrvatskoga jezika, gdje glase *handžar* i *harambašići*.

1.1.4. Valja reći da Miotto ispravno označuje brojne natuknice poput *miùr* (‘otre’, ‘vescica’), *nevòia* (‘disgrazia’, ‘disgraziato’), *nesrìcia* (‘sciagurato’), *lìncina* (‘pigro, fannullone’), *cùrba* (‘meretrice’), *gùs'ceriza* (‘lucertola’, ‘bambino dal colorito pallido’) ili *mlicariza* kao posuđenice iz hrvatskoga narječja (*mijur*, *nevoja*, *nesrića*, *linčina*, *gušćerica*, *mlikarica*). Doista, očito je da književni oblici *mjehur*, *nevolja*, *nesreća*, *lijenčina*, *gušterica*, *mljekarica* nisu modeli spomenutim posuđenicama.

1.1.5. Osim manje ili veće razlike u izrazu, pojedina riječ može u narječju imati drugačije značenje, te predstavlja lažni par riječi iz književnoga jezika. Na primjer, imenica *jagoda* Dalmaciji se upotrebljava u značenju ‘kupina’, te Miotto s pravom navodi *iàgoda* ‘mora di cespuglio’ kao posuđenicu iz hrvatskoga dijalekta.

2.0. Strana riječ dobiva status posuđenice kad se potpuno adaptira jeziku primatelju. Adaptacija se odvija na fonološkoj i ortografskoj, morfološkoj te semantičkoj razini.

2.1. Prvo ćemo obratiti pozornost na fonološku i ortografsku prilagodbu.

2.1.1. Katkad se hrvatska riječ u tome pogledu bez ikakvih preinaka savršeno uklapa u talijanski jezik: *bàba*, *màrva*, *tòrba*, *glàva*, *bògami*, *bòrme*, *tùga*.

⁴ Uz hrvatski oblik *šetati* doista je i naznačeno *d. c. d.* (za glagol *setar* ‘passeggiare’ v. ovdje u nastavku § 2.2.3).

2.1.2. Kad model udovoljava fonotaktičkim normama jezika primatelja, potrebno je samo adaptirati grafiju: *chìla*, *plùcia*, *ghègio* (*gedžo*), *bùbliza*, *cùciza*, *ghìriza*.

2.1.3. Evo nekoliko primjera hrvatskih riječi koje su prilagođene talijanskim fonotaktičkim normama, što se očituje i u grafiji: *gùgno* (*gunj*), *guslàro* (*guslar*), *vucodlàco* (*vukodlak*), *vòlco* (*volak*), *cucurùzo* (*kukuruz*), *nevòia* (*dijal. nevoja*), *aidùco* (*dijal. ajduk*). U riječima *mèrviza* (*mrvice*), *chèrnie* (*krnje*), *bèrche* (*brci*), *cherchèci* (*krkače*), *chermèi* (*krmeji*), epentezom vokala /e/ razriješene su za talijanski fonološki sustav neprihvatljive trifonemske grupe /mrv/, /krnj/, /brk/, /krk/ i /krm/.⁵ Epentezu istoga vokala nalazimo i u posuđenici *sehèrva* (hrv. *svekrva*). Osim toga, u toj je riječi dvočlana konsonantska skupina /sv/, koje nema u talijanskom,⁶ adaptirana ektlipsom drugoga konsonanta (*sve* > *se*).

Posuđenica *blitua* pokazuje nam kako je konsonantska skupina /tv/, koju sadrži hrvatski model *blitva*, eliminirana prijelazom *v* > *w* ispred vokala /a/, čime je dobiven uzlazni dvoglas /wa/. Istovjetno je adaptirana i hrvatska imenica *tikva*, te je u rječniku dalmatinskoga mletačkoga dijalekta zabilježena kao *tìqua*.

2.1.4. Hrvatska trifonemska krupa /prd/ doživjela je već spomenutu epentezu (*prd* > *perd*) u riječi *ùperdez* (hrv. *u prdec*),⁷ koja, kao što vidimo, fonološki nije posve adaptirana, jer je talijanskom jeziku strano dočeto /c/.⁸

Isti završni konsonant nalazimo i u riječi *mùsgavaz*, kojoj je prilagođena samo grafija (hrv. *muzgavac*). Hrvatski ihtionim *kanjac* također sadrži veoma plodan sufiks *-ac*.⁹ Za razliku od imenice *mùsgavaz*, potpuno je morfofonološki adaptiran, jer ga Miotto registrira kao *càinzo* ili *cànzo*.

2.1.5. Imenica *žìša* (ling. infantile 'lume, luce', hrv. *žiča*) zapisana je hibridnom grafijom. U riječima *šmrička* (*smrička*) i *žica* (*žica*) samo su izostavljene kvačice hrvatskim grafemima koji označuju palatale.

2.1.6. Pojedine riječi zadržale su u dalmatinskom mletačkom hrvatsku grafiju: *àlka*, *alkàro*, *bikla*, *grizica*, *dùšo*, *perušina*. Možda je tome razlog što spomenute imenice vjerojatno nisu bile ortografski adaptirane u izvoru iz kojega ih je autor Rječnika preuzeo, premda je očito da su fonološki i morfološki usklađene s jezikom primateljem.

⁵ Talijanski tolerira samo ograničen broj tročlanih konsonantskih skupina. Zadnji konsonant u tim skupinama uvijek je // ili /r/. Usp. Regula—Jernej, 1965, str. 18-20; Muljačić, 1972, str. 266-268 i posebno tablicu br. 47.

⁶ Usp. Muljačić, 1972, str. 265.

⁷ Usp. ovdje u nastavku § 2.2.4.1.

⁸ U talijanskom dočeto konsonanti jesu samo *m*, *n*, *l* i *r*. Usp. Regula—Jernej, 1965, str. 28. Za finalne sekvence u talijanskom v. Muljačić, 1972, str. 268-270.

⁹ Za sufiks *-ac*, v. Babić 1986, §§ 194-240. O adaptaciji hrvatskog ihtionima *kanjac* u talijanskom jeziku usp. Vinja 1986, § 29.2.1.1.

2.1.7. Za razliku od navedenih riječi kojima nije preinačena grafija, ali su morfofonološki integrirane u mletački dijalekt, imenice poput *dingàč*, *takàč*, *ièž* nisu ni fonološki ni morfološki prilagođene sustavu jezika primatelja.

2.1.8. Imenica *scùt* (hrv. *skut*) samo je ortografski adaptirana ('lembo della camicia', npr. *te se vède el scùt*). Isto tako i pridjevi *chilav*, *cèlav* i imenice *càis* (*kaiš*) i *rùsach* ('zaino', hrv. dij. *rusak*).

2.1.9. Takve riječi uvode dvojezični govornici prebacujući se iz jednoga jezika u drugi (tzv. *code-switching*).¹⁰ Tome u prilog govori i činjenica da u primjeru koji Miotto navodi za imenicu *ièž* prepoznamo hrvatski dijalektalni plural *ježi*: *I ièži se li ciàpa e po se li beve come vòvi*. Pri tome nije beznačajno da je *-i* nastavak za množinu imenica muškoga roda i u talijanskom jeziku.

2.2 Naime, kao što već rekosmo, da bi se integrirale u sistem jezika davatelja, riječi se i morfološki adaptiraju.

2.2.1. Najčešće posuđenice jesu imenice. One kojima smo ilustrirali potpunu fonološku adaptaciju, ujedno su i morfološki adaptirane. Primjerice, imenica muškoga roda *el gùgno* (hrv. *gunj*) tvori plural *i gùgni*, kao što njoj glasovno slična riječ *el cùgno* — mletačka varijanta talijanske imenice *il cuneo* ('klin') — u pluralu glasi *i cùgni*. Imenice ženskoga roda na *-a* (*bàba*, *bàbiza*) tvore plural na *-e* (*bàbe*, *bàbize*), u čemu se talijanski i hrvatski sustav poklapaju.

Od imenica posuđenih iz hrvatskog u dalmatinskom mletačkom dijalektu normalno se tvore denominalne izvedenice: od *bàba* imenica *babèzo* ('chiacchiera, pettegolezzo') i glagol *babàr* ('chiacchierare, pettegolare'). Isto vrijedi i za alterative: *babàza* ('donna'cia') i *babèta* ('donnetta').¹¹

2.2.1.1. Zanimljivo je da imenice koje se u hrvatskom u pojedinim izrazima često upotrebljavaju u kosom padežu, u tom obliku i funkciji mogu prijeći i u dalmatinski mletački dijalekt. Tako su imenice *kum* i *brat* preuzete u vokativu singulara: *cùme* ('compare, amico', npr. *adiò, cùme!*), *bràte* ('fratello', npr. *bràte mio!*; *adiò bràte!*). Spomenuti hrvatski oblici lako se uklapaju u talijanski morfofonološki sustav dobivajući funkciju nominativa, odnosno općeg padeža. Još je Boerio zabilježio *L'è un brate* ('Egli è uno Schiavone'). Dok su u Miottovim primjerima imenice *cume* i *brate* u jednini, u Rosamanievu rječniku javlja se i sasvim predvidljiv plural *i brati*: *Aidemo brati!*

2.2.1.2. Naš vokativ *dušo* pojavljuje se samo u hrvatsko-talijanskom hibridnom izrazu *dùšo mìà* ('anima mia!', npr. *dùšo mia, vien de la tua mama!*).

2.2.1.3. Već spomenuta imenica *chermèi* zapravo je adaptacija hrvatskoga dijalektalnoga oblika riječi *krmelj* u nominativu množine (*krmeji*), koji se dobro

¹⁰ *Prebacivanje koda* — v. Filipović, 1986, § 2.2.4.

¹¹ V. ovdje u nastavku § 2.2.1.10. Usp. Ljubičić, 1992, str. 124-125.

uklapa u talijanski morfološki sistem, te funkcionira kao plurale tantum muškoga roda (npr. *òci pieni de chermèi*).

2.2.1.4. I hrvatska imenica srednjeg roda *jajce* preuzeta je u pluralu. No premda je uz posuđenicu *iàiza* zapisano pluralno značenje 'testicoli', primjer koji Miotto navodi otkriva nam da se taj oblik zbog nastavka *-a* osjeća kao ženski rod jednine, kojemu je množina *le iàize: no ròmpërme le iàize*.

2.2.1.5. Oblik *pluća* u hrvatskom je srednji rod množine, dok se jednina *pluće* rijetko upotrebljava. Kao i prethodni primjer (*iàiza*), *plùcia* je u mletačkom jednina ženskoga roda. Premda Miotto ne daje odrednice roda ni broja, Rosamani u svojem rječniku naznačuje da je to ženski rod, a u jednome primjeru navodi i plural *quele pluce*.¹²

2.2.1.6. Imenica *bubrig* posuđena je iz hrvatskoga u akuzativu množine, te u mletačkom glasi *bubrighe* ('reni', npr. *dar ne le bubrighe* 'dare un colpo nei reni'). Adaptaciju hrvatskog akuzativa množine predstavlja i posuđenica *bèrche* ('baffi, mustacchi', npr. *gaver le bèrche*). U oba slučaja hrvatski nastavak za akuzativ množine muškoga roda (*brk-e, bubrig-e*) dobija u mletačkom vrijednost nastavka za ženski rod množine, te se spomenute posuđenice fiksiraju kao pluralia tantum ženskoga roda. Na taj način oblik za akuzativ u jeziku primatelju preuzima funkciju nominativa, odnosno univerzalnog padeža za množinu (npr. *le bèrche del Morlàco*).

2.2.1.7. U dalmatinskom mletačkom ne nalazimo imenicu *opanak* adaptiranu u *opànco*, kao što bismo očekivali (kao *volak* u *vòlco*), već ta posuđenica glasi *opànca* ('scarpa del Morlacco'). Nastanak tog oblika možemo dvojako protumačiti. Kao prvo, možda je model — kao što piše Miotto — hrvatski lik *opanka*, koji je prema Belostencu karakterističan za Dalmaciju.¹³ No budući da se u Dalmaciji *opanak* čuje i češće nego *opanka*, čini nam se vjerojatnijim drugo rješenje, po kojemu bi mletački oblik za plural *le opanche* nastavljaio hrvatski akuzativ plurala *opanke* (npr. *nositi opanke*). Odatle je izveden singular *opanca*, čemu je mogla doprinijeti i kontaminacija sa *scarpa*.¹⁴

2.2.1.8. U Rječniku nalazimo i natuknicu *bòga* 'bestemmia'. Taj je oblik u hrvatskom genitiv ili akuzativ jednine imenice muškoga roda *bog*. Budući da se često čuje u našim psovkama, ne treba nas čuditi što se kao posuđenica u mletačkom fiksirao u tom obliku, upravo u značenju 'psovka'. Imenica *la boga* normalno tvori plural *le boghe* (npr. *tirar zò un par de bòghe!*).

¹² Za razliku od Miotta, Rosamani (1958, str. 805) ne bilježi da je to kroatizam. Pinguentini (1954, str. 170) tumači: »Slavo *luca* [sic!] polmone«.

¹³ Usp. Belostenec, 1740, str. 318. Isto prenosi Rječnik JAZU, IX, str. 22.

¹⁴ Za kontaminaciju usp. Filipović, 1986, § 6.3.4.12.

2.2.1.9. Istu hrvatsku imenicu prepoznajemo u posuđenici *bògova*, koja također znači 'bestemmia'. U hrvatskom je *bogova* genitiv plurala. Odmah pomišljamo na to da je zbog dočetnoga -a taj oblik postao u mletačkom imenica ženskoga roda, koja u množini glasi *le bògove* (*e zò, bògove e rugnamènti!*). No vjerojatnije je da je iz hrvatskoga preuzet oblik za akuzativ množine (npr. *psovati sve bogove*), koji je u mletačkom postao pluralni oblik, te je od njega izveden singular *la bogova*.

2.2.1.10. Dodajmo da umanjena *bogovèta* ('piccola bestemmia'), nastala sekundarnom adaptacijom, potvrđuje da je spomenuta posuđenica potpuno integrirana u sustav jezika primatelja, te se ponaša kao bilo koja druga izvorna imenica. Doista, od nje je izveden i denominalni glagol *bogovàr* 'bestemmiare', a od toga *bogovodòr* 'bestemmiatore'.

2.2.2. Od imenica mnogo su rjeđe posuđenice pridjevi. Da bi se uklopili u talijanski morfološki sistem, mijenjaju nastavak. Primjerice, hrvatski pridjev *domaći* u dalmatinskom mletačkom zamijenio je dočetni -i nastavkom -o, te glasi *domàcio* ('casalingo', npr. *un tòco de formàio domàcio, a la domàcia*). I pridjev *čist*, *čisti* uvršten je u istu skupinu pridjeva (*cìsto* 'spogliato di denari, di averi', npr. *eser cìsto, restar cìsto, eser cìsto in cana*). Oblik *cìsto* pravilno tvori plural *cìsti* (npr. *se quei po che ga bori, i resta cìsti, vien soto i altri, e quei se fa in disparte*).

2.2.2.1. No valja reći da Miotto registrira i oblik *cìsta* istoga značenja, 'squatrinato': *eser cìsta, restar cìsta perfeto, far cìsta* ('perdere nel gioco, non avendo segnato alcun punto'), *dar una cìsta* ('dare nel gioco una carta priva di valore'). Osim toga, zabilježen je i pridjev *zìsta* 'squatrinato', za koji bismo po izrazu *restar zìsta* zaključili da je nepromjenjiv, kao i prethodni. Ali drugi primjer koji autor navodi — *restar zìsti al zìdgo* — u kojemu se pojavljuje plural *zìsti*, ukazuje na postojanje oblika za singular *zìsto*. Dakle, hrvatski pridjev *čist* reflektira se u nekoliko varijanti koje očito nisu ustaljene (*cìsto, cìsta, zìsto i zìsta*). Stoga zaključujemo da spomenuti oblici imaju status kompromisne replike.¹⁵

2.2.2.2. Od osnove *cist-* izveden je glagol *cistàr* 'spogliare di denari, di averi'.¹⁶

2.2.2.3. *Ciòre* i *ciòro* ('cieco, orbo') jesu posuđene imenice¹⁷ koje imaju funkciju pridjeva: *eser ciòro de un òcio e zòto de una gamba, ciòre Bigarèla*.

2.2.2.4. Priličan je broj hrvatskih pridjeva koji u mletačkom uopće nisu morfološki adaptirani: *cèlav, chilàv, gùbav, crìpan, clèpav, slìnnav, grìntav*.

¹⁵ Usp. Filipović, 1986, §§ 2.2.3. i 2.5.0.

¹⁶ Usp. Ljubičić, 1992, str. 128.

¹⁷ Hrv. *ćoro*, -a i -e, hip. i ir. od *ćoravac* (rječnik Matice srpske, VI, str. 365).

Dvojezični ih govornici koriste alternativno upotrebljavajući oba jezika.

2.2.2.5. Za razliku od pridjeva izvedenih sufiksom *-av* koji u mletačkom imaju status tuđice, pridjevi *šepav* i *žgembav* ili *škembav* ('kriv', 'krivonog', 'sakat') registrirani su u adaptiranom obliku *sěpavo* i *šghěmbavo*.

2.2.2.6. To potvrđuje i hrvatski pridjev *božji* u primjeru kojim se ilustrira upotreba riječi *dešgràzia: eser una dešgràzia bōžia! (una disgrazia di Dio)*. Spomenuti pridjev nije uvršten u rječnik kao zasebna natuknica, što znači da nema status posuđenice. Primjećujemo da se javlja u ženskome rodu (*bōžia*), slažući se s imenicom ženskoga roda (*dešgràzia*). Očito je da u svijesti osobe koja izgovara takav hibridni izraz paralelno postoje oba jezična sustava, pa se ta osoba prebacuje iz hrvatskoga u talijanski jezik čak i u okviru iste sintagme.

2.2.2.7. Jednako objašnjavamo i hibridni izraz *lěpa [sic!] manièra* ('buona maniera, cortesia, gentilezza', *d. c. d. lipa*).

2.2.3. Glagoli su veoma rijetke posuđenice. Miotto je zabilježio *setàr* ('passeggiare', npr. *setar fino a Bella Vista*), poprativši navedeni primjer citatom iz knjige s kraja prošloga stoljeća:¹⁸ »I ragusei, quando parlano tra loro, adoperano un dialetto di prammatica, un amalgama graziosissimo di slavo e di italiano che vi incanta. Sono capaci di esprimere frasi intiere con parole italiane e accentuazione slava. E viceversa. Eccovi un esempio: "andiamo setando fino a Bella Vista".« Očito je da dvojezični govornici »dražesno amalgamiraju« hrvatski i talijanski stalno se prebacujući iz jednog jezičnog sistema u drugi.

2.2.3.1. Tome možemo zahvaliti i nastanak izvedenice *spavàda* ('dormita'). Derivacijska osnova te deverbale imenice pretpostavlja postojanje glagola *spavar*, koji je očigledno nazočan u svijesti govornika, premda nije registriran u Rječniku.¹⁹

2.2.3.2. Već spomenuti glagoli *babàr*, *bogovàr* i *cistàr* nastali su sekundarnom adaptacijom posuđenica. *Colendar* može biti adaptacija hrvatskoga *kolendati*, ili denominalni glagol, također rezultat sekundarne adaptacije imenice *colènde: andar a colènde, a colendar*.

2.2.4. U Miottovu rječniku nisu zabilježeni prilozi preuzeti iz hrvatskoga. Ipak, u šaljivim stihovima koji su uvršteni uz natuknicu *fiàca* nalazimo prilog *dalje: àjde, dâlje, te cognòso: / lavora ti, che mi no poso!*²⁰

2.2.4.1. Hrvatski priložni izraz *u prdec*²¹ prepoznajemo u riječi *ùperdez*, koju autor navodi pod natuknicom *andar* u hibridnom izrazu *andar ùperdez* ('fallire,

¹⁸ Citat iz S. Modrich, *La Dalmazia*, Ed. Roux, Trieste 1883.

¹⁹ Usp. Ljubičić, 1992, str. 127.

²⁰ Za *ajde* v. ovdje u nastavku § 2.2.5.4.

²¹ Hrv. *otići u prdec* 'poći u prorast, otići u sjeme, usjemeniti se'. Za *prdec* v. Rječnik JAZU, XI, str. 430, za *prorast* v. ib., str. 891.

rovinare'), uz objašnjenje: »da pianta andata in semenza o di verdura da scartare per la mensa«.

2.2.4.2. Za razliku od prethodnoga, priložni izraz *na krkače*²² pojavljuje se u hibridnom obliku *a cherchèci* ('a cavalcioni, sulle spalle': *eser a cherchèci, portar a cherchèci*).

2.2.5. U Miottovu rječniku priličan je broj uzvika preuzetih iz hrvatskoga. Već smo spomenuli *bòrati* ('perdinci! perbacco!'), *bògati* ('per Dio!'), *bògami* ('per Dio!'). Po proširenu mišljenju, psovke i kletve upečatljivije zvuče na hrvatskom: »Zerti sfoghi de parole, come bestiema, el giuramento, ecc. ga in croato una impronta più dura, ne la qual el zaratin crede de trovar più eficacia che in italian«.²³

2.2.5.1. Kao uz dosad navedene, i uz natuknicu *bòme* ('appunto, certamente, sicuramente') zabilježeno je da je hrvatska posuđenica (naprimjer *ti ga serà la porta? Bòme!*). No i *bòrme*, istoga značenja, nesumnjivo je naša riječ, te bi je također trebalo označiti kao kroatizam (npr. *che bel vestito! Bòrme, el xe novo!*). *Borme* je isto što i *bogme*, gdje je *g* zamijenjeno u *r* kao i u drugim izrazima s tabuiranom riječi *Bog* (npr. *borami, borati, boramu*).²⁴

2.2.5.2. U uzviku *mùci!* ('taci! silenzio!') talijanski lingvisti često nisu prepoznavali naš imperativ. Rosamani je tumačio da je »d'aria troppo estesa per farla derivazione dallo slavo. Più che slavismo per noi, sarebbe italianismo per gli slavi«.²⁵ Miotto ne navodi hrvatski model koji je preuzet u mletački, ali prenosi iz Boerieva rječnika: »Modo di impor silenzio. La voce vernacola è illirica e significa la stessa cosa«. U dodatku drugom izdanju uz natuknicu *mùci* navodi se primjer *zìto e mùci!*

2.2.5.3. U Rječnik je uvršten i označen kao kroatizam i uzvik *nà*²⁶ ('ecco! prendi! tieni! tò!', npr. *nà, ècote! nà, ciàpa!*). Spomenimo usput da je Rosamani taj uzvik zabilježio uz naznaku »puzza di straniero«.

2.2.5.4. U mletačkom uzvike *àide, àidemo* lingvisti nisu uvijek povezivali s hrvatskim turcizmima *hajde, hajdemo* (*ajde, ajdemo*).²⁷ Primjerice, Prati registrira uzvik *aida* dovodeći ga u vezu s latinskim *adjutare* 'aiutare'.²⁸ Luigi

²² Usp. Rječnik JAZU, IV, str. 593, *krkača*; id., VII, str. 406, *nakrkače*.

²³ Uz lemu *bogami* Miotto citira tumačenje o tome zbog čega je dolazilo do infiltracije pojedinih hrvatskih termina u zadarski dijalekt iz A. Sameri, »La vita de la gioventù zaratina ne l'ultimo dezenio del secolo passà«, u *Dalmazia*, Trieste 1919-20 (anno II, n. 1).

²⁴ Usp. Skok, I, str. 181.

²⁵ V. i Prati, 1968, 109. Za slavensko se porijeklo odlučio Pellegrini (usp. Marcato 1982, str. 102).

²⁶ Usp. Anić, 1991, str. 157.

²⁷ Usp. Škaljić, 1966, str. 299; Klaić, 1988, str. 512.

²⁸ Usp. Prati, 1968, str. 1; Marcato (1982, str. 2) navodi da, za razliku od Pratia, Cortelazzo kao i Benincà izvode taj uzvik od dijalektalnoga turskoga *aida* »probabilmente attraverso il serbo-

Miotto ispravno tumači da su *àide* ('su! via! suvvia!') i *àidemo* ('andiamo! sbrighiamoci!') posuđenice iz hrvatskog jezika (npr. *àidemo, xe tardi! àide, vien! àide, mòvite! àide bògati, davèro!*).

2.2.5.5. U Rječniku je zabilježeno i da je uzvik *iòch* ('esclamazione popolaresca negativa') posuđen iz hrvatskoga (npr. *no te dàgo bori, iòch*). Opet je riječ o našem turcizmu (*jok*),²⁹ koji je zbog svoje ekspresivnosti prodro u mletački.

2.2.5.6. Dodajmo da su još dvije "esclamazioni popolaresche" hrvatskoga porijekla, premda to nije naznačeno u Rječniku. Radi se o našim uzvicima *joj* i *jo*,³⁰ za koje Miotto navodi da izražavaju sažaljenje ili divljenje i radost (*iði*), odnosno čuđenje i radost (*ið*). Daje primjere: *iði, pòvero mi! iði, che bèlo! ið, che contento che mi son! ið, che bel putèlo!*

2.2.5.7. Nije zabilježeno ni da je uzvik *ciùs*, kojim se tjera magarca, preuzet iz hrvatskog (*ćuš*). U talijanskom ekvivalentni uzvici glase *arri, ih*.³¹

2.2.5.8. U Rječnik je kao posebna natuknica uvršten izraz *fàla bògu* ('grazie a Dio!'). Prenosim primjer upotrebe te »esclamazione di contentezza, di assenso«: *el xe proprio arivà? Fàla bògu!*

2.2.5.9. Kroatizam je i uzvik iznenađenja *iàrza èva* ('capra Eva!', 'per Eva!'), primjerice u rečenici *che fredo, iàrza Eva!*

2.2.5.10. Već smo spomenuli »espressione di affetto e di commiserazione« *dùšo mià*. Posebno je zanimljiv uzvik *aimemèni* ('ahimè! povero me!'), koji je također hibridan, ali je, za razliku od prethodnoga, nastao u hrvatskom, da bi zatim bio preuzet u mletački. Naime, kao što Miotto tumači, taj uzvik boli, jadikovke i sažaljenja toliko je bio uobičajen da je postao izvan Dalmacije, posebno u Trstu i Istri, naziv za Dalmatinca: *eser un aimemèni*.

2.3. Time smo dotakli opsežan problem semantičkih promjena do kojih dolazi prilikom leksičke posudbe. Budući da ovdje ne možemo posvetiti dostatnu pozornost adaptaciji značenja hrvatskih riječi u mletačkom dijalektu, sãmo ćemo naznačiti nekoliko pitanja vezanih za semantičku stranu tih posuđenica.

2.3.1. Miottov nam rječnik otkriva da su u dalmatinski mletački prodrli brojni hrvatski termini koji označavaju vjerovanja, običaje i predmete vezane za kroatofono područje (npr. *vila, còlo, bàbine, colènde, bikla* 'liquore ricostituente, con latte e vino', *sedmine* 'mangiare portato per la veglia funebre').³²

croato«. Valja reći da i Rosamani (1958, str. 11) uz natuknicu *aide* navodi iz DEI: »sl. balc. *Hajd(e)*, di origine turca«.

²⁹ Usp. Škaljić, 1966, str. 371; Klaić, 1988, str. 632; Rječnik dviju Matica, II, str. 605.

³⁰ Usp. Rječnik dviju Matica, II, str. 605.

³¹ Zingarelli, 1963, navodi *arri* i *ih*; De Felice i Duro, 1974, *arri*; Deanović i Jernej, 1989, *arri, ih* i *ihh*.

³² Ursini, 1987, § 8.4–8.9, tematski grupira hrvatske posuđenice u mletačkom.

2.3.2. Pojedine posuđenice zamjenjuju mletačke tabu-izraze (*cùrba*, *iàiza*, *pìsca*), potvrđujući činjenicu kako »the taboo is against the word and not the referent«³³

2.3.3. Preuzimaju se hrvatske riječi koje su veoma ekspresivne (npr. *curbètina*, *pisdùn* 'sciocco, stupido', *şghèmbavo* 'sbilenco', *chilav* 'uomo curvo', *ciùnca* 'viso', *cìveriza* 'vertice del capo'). Pridjev *crìpan* zabilježen je samo u ironičnom značenju (*come ti xe crìpan: detto di un uomo fisicamente debole*).

Brojni kroatizmi imaju samo preneseno značenje (npr. *cughètina* 'donna brutta', *gundevài* 'persona bassa e malfatta', *nesrìcia* 'sciagurato'). Ne smijemo zaboraviti da i hibridne hrvatsko-mletačke tvorbe »répondent le plus souvent au besoin d'accroître la charge affective du mot en question«³⁴

2.3.4. Posuđenicama se najčešće smanjuje broj značenja. Nerijetko dolazi do semantičke specijalizacije (npr. *plùcia* 'polmone degli animali macellati', *tòrba* 'borsa del contadino').

2.3.5. Primjer *bùsdo* ('dalmata', 'zoticone') otkriva nam prezriv stav prema Hrvatima u Dalmaciji. Može doći do promjene značenja uvjetovane metonimijom (*aimemèni* 'dalmata'), odnosno do proširenja značenja (*aidùco* 'partigiano della lotta di liberazione, nella seconda guerra mondiale').

3.0. Govoreći o uzvicima već smo spominjali da nisu svi označeni kao kroatizmi. No uz neke riječi čak je pogrešno zabilježeno da su iz mletačkoga preuzete u hrvatski.

3.1. Hrvatska imenica *greben* nije adaptirana posuđenica od *grèbano* ('sasso grosso, roccia grande affiorante dal terreno'), kao što je napisao Miotto. Baš obratno, ta je riječ u talijanskom posuđenica, pa je u Zingarellievu rječniku i označena kao slavizam koji je prodro u mletačko narječje.³⁵ Kao što tumači Skok, radi se o praslavenskoj izvedenici od korijena *grab-* koji se pojavljuje u prijevornim stupnjevima *greb-* i *grob-*.

3.2. I uz lemu *dio* 'olio' netočno je zabilježeno *n. c. d. loj*, jer znamo da imenica *loj* nije hrvatska adaptacija spomenutog venecijanizma, već je praslavenska riječ.³⁶

3.3. Hrvatska dijalektalna riječ *kukujica* zabilježena je kao posuđenica iz mletačkog (*cucuìza* 'cappuccio'), a zapravo je obratno. *Kukulja* je naša riječ koja s deminutivnim sufiksom glasi *kukuljica* odnosno *kukujica*.³⁷

³³ Nida—Taber, 1982, str. 91.

³⁴ Vinja, 1986, str. 432.

³⁵ Usp. Zingarelli, 1968, str. 677. U mletačkom postoji i hibridna izvedenica *grebanada* (usp. Ljubičić, 1992, str. 127).

³⁶ Usp. Skok, II, str. 310.

³⁷ Usp. Skok, II, str. 228.

3.4. Ni riječ *britva*, navedena uz natuknicu *britola*, nije preuzeta iz mletačkoga u hrvatski. Korijen joj je isti kao i glagolu *briti*, a osnova *bri-* dala je izvedenicu dodatkom sufiksa *-tva*.³⁸

3.5. Prilog *nanovo* nije posuđenica iz mletačkoga, gdje glasi *de novo*.

3.6. Uz natuknicu *câpa* ‘berretto del contadino e del borghigiano’ napisano je da je dalo u hrvatskom (*n. l. c.*) *kapa* i *kapica*, a uz *câpiza* da je hrvatska posuđenica (*d. l. c. kapica*). Naravno da je sveslavenski termin *kapa*, kao i deminutiv *kapica* u spomenutom značenju prezet iz hrvatskoga u mletački.³⁹

3.7. Isto je tako i *banîza* (‘dieci soldi austriaci’, ‘denaro’) prešlo iz hrvatskoga u dalmatinski mletački, a ne obratno.

3.8. Ni *kinkin* nije preuzeto u hrvatski dijalekt iz mletačkoga (*chinchîn* ‘crocchia, acconciatura femminile del capo, con i capelli ravvolti in cima o sulla nuca, a spirale, in forma di chiocciola’). Ursini po očuvanju velara latinskoga *cincinnu(m)* prepoznaje u tome obliku »un residuo dalmatico«. ⁴⁰

3.9. Miotto navodi *iatagàn* (‘sciabola curva turca’) kao posuđenicu iz mletačkoga, a radi se, obratno, o našem turcizmu koji je prešao u mletački, upravo kao i imenica *handžar* (*angiàro*) ili *kaiš* (*câis*), koje autor ispravno interpretira.

3.10. Mjeru za težinu *oka* nisu Hrvati preuzeli od Mletaka, nego je taj balkanski turcizam⁴¹ u talijanski najvjerojatnije ušao preko hrvatskoga.

3.11. Ni imenica *kefa* nije u hrvatski dijalekt ušla iz mletačkoga. Spomenuti hrvatski turcizam prihvaćen je u dalmatinskom mletačkom (*chêfa*), gdje se specijalizirao u značenju ‘spazzola di saggina, per la pulizia delle barche e dei bastimenti’.

3.12. *Pandur* također zasigurno nije prezet u hrvatski iz talijanskoga, jer je taj naziv naš mađarizam slavenskoga porijekla, koji je prodro i u književni talijanski.⁴²

4.0. Na kraju ćemo navesti još nekoliko riječi uz koje nije naznačen jezik davatelj, a preuzete su iz hrvatskoga. Primjerice, takve su imenice *turîza* (‘treccia di tabacco da pipa, del valore di 3, 4, 5 soldi’, hrv. *turica*),⁴³ *rašêlca* (‘legno poroso del ciliegio, con il quale si fanno i bocchini per i fumatori’, hrv. *rašeljka*),⁴⁴ *grîs* (‘semolino’, hrv. *griz*) i već navedeni pridjev *şghembavo*. Kroatizme možemo lako prepoznati među kulinarskim terminima. Imenica

³⁸ Usp. Rječnik JAZU, I, str. 655. i Skok, I, str. 209.

³⁹ Usp. Rječnik JAZU, V, str. 835 i Skok, II, str. 38.

⁴⁰ Usp. Ursini, 1987, § 7.4.

⁴¹ Usp. Skok, II, str. 550. Zingarelli, 1968, str. 1068-1069, bilježi *oca*, *oka* i *occhia*.

⁴² Usp. Skok, I, str. 107 i Zingarelli, 1968, str. 1120.

⁴³ Usp. Rječnik JAZU, XVIII, str. 937.

⁴⁴ Hrv. *rašeljka* (Prunus mahaleb) — ‘vrsta divlje višnje’ (rječnik Matice srpske, V, str. 462).

ciùpter ('dolce dalmato') očito je preuzeta iz hrvatskoga, gdje turcizam *ćufter* (tur. *köfter*) označava vrstu slatkoga jela koje se pravi od groždanog mošta.⁴⁵ Isto vrijedi i za već spomenutu riječ *bikla*, koja označava napitak karakterističan za Dalmaciju.⁴⁶

5.0. MiottoV rječnik pruža obilje materijala za proučavanje hrvatskih leksičkih elemenata u dalmatinskom mletačkom narječju. Premda ima propusta, autor je u većini slučajeva savjesno zabilježio da se radi o kroatizmima.

Vidjeli smo da hrvatske riječi često nisu potpuno prilagođene jeziku prima-telju, što znači da imaju status tuđica. No ako su hrvatski leksički elementi čvrsto uklopljeni u mletački, dvojezični ih govornici koriste »dražesno amalgamirajući« oba jezična sustava, pa tako sekundarnom adaptacijom nastaju i izvedenice.

NAVEDENA DJELA

- Alerić, D., *Pića od vina i mlijeka i od kvasine i mlijeka i njihovi hrvatski nazivi*, *Rasprave Zavoda za jezik* .14, Zagreb 1988, str. 15-34.
- Anić, V., *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1991.
- Babić, S., *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb 1986.
- Belostenec, I., *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium, Zagabriae 1740* (pretisak 1973).
- Boerio, G., *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1829.
- Deanović, M. — Jernej, J., *Hrvatsko ili srpsko-talijanski rječnik*, Zagreb (7) 1989.
- De Felice, E. — Duro, A., *Dizionario della lingua e della civiltà italiana contemporanea*, Firenze 1974.
- Filipović, R., *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb 1986.
- Klaić, B., *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, priredio Ž. Klaić, Zagreb 1988.
- Ljubičić, M., *Kultura i civilizacija Dalmacije u MiottoV Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*, *Zbornik HDPL Prožimanje jezika i kultura*, ur. M. Andrijašević — Y.Vrhovac, Zagreb 1991, str. 83-87.
- Ljubičić, M., *Parole ibride croato-venete nel Vocabolario del dialetto veneto-dalmata di L.Miotto*, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, XXXVI-XXXVII/1991-1992, str. 121-129.
- Marcato, C., *Ricerche etimologiche sul lessico veneto*, Padova 1982.
- Miotto, L., *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*, Trieste 1984, (2) 1991.
- Muljačić, Ž., *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, Zagreb (2) 1972.

⁴⁵ Usp. Škaljić, 1966, str. 198.

⁴⁶ Rječnik JAZU, I, str. 300: 'mlijeko smiješano s vinom, u Dalmaciji'. O etimonu naziva *bikla* usp. Alerić, 1988, str. 23-28.

- Nida, E. A. — Taber, Ch. A., *The Theory and Practice of Translation*, Leiden 1982.
- Pinguentini, G., *Dizionario storico etimologico fraseologico del dialetto triestino*, Trieste 1954.
- Prati, A., *Etimologie venete*, a cura di G. Folena e G. Pellegrini, Venezia—Roma 1968.
- Regula, M. — Jernej, J., *Grammatica italiana descrittiva su basi storiche e psicologiche*, Bern—München 1965.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, Matica srpska — Matica hrvatska, I-III, Novi Sad—Zagreb, 1967-76; id., Matica srpska, IV-VI, Novi Sad, 1971-76.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-XXIII, JAZU, Zagreb 1880-1976.
- Rosamani, E., *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella regione giuliano-dalmata*, Bologna 1958.
- Skok, P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb 1971-74.
- Škaljić, A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966.
- Telečan, M., Elementi slavi nell'opera lessicografica di Enrico Rosamani, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, XXVI/1981, str.159-176.
- Ursini, F., Sedimentazioni culturali sulle coste orientali dell'Adriatico: il lessico veneto-dalmata nel Novecento, *Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria*, XV/1987, str.19-179.
- Vinja, V., Ibridni rezultati jezičnih dodira, *Filologija* 14, Zagreb 1986, 419-432.
- Vinja, V., *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*, I-II, Split 1986.
- Zingarelli, N., *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna (8) 1963.

SULLA COMPONENTE LESSICALE CROATA NEL
VOCABOLARIO DEL DIALETTO VENETO—DALMATA DI
L. MIOTTO

Riassunto

Nell'articolo vengono trattati prestiti croati che sono registrati nel Vocabolario del dialetto veneto-dalmata di Luigi Miotto (Trieste 1984, 1991). L'analisi dell'adattamento ortografico, fonologico e morfologico dimostra che tali parole spesso non sono completamente integrate nel sistema ricevitore. Si fa inoltre qualche accenno all'adattamento semantico. Finalmente vengono citati alcuni lemmi che andrebbero aggiunti alla lista dei croatismi annotati dall'Autore.